

DARIUSZ DOLAŃSKI

Uniwersytet Zielonogórski

ORCID: 0000-0002-1549-8820

Nadgraniczność a kształtowanie się i funkcjonowanie zielonogórskiego środowiska naukowego

Uniwersytet Zielonogórski jest młodą uczelnią, która powstała w 2001 roku jako efekt działalności społecznego ruchu naukowego, który doprowadził do utworzenia dwóch uczelni – technicznej i humanistycznej, stanowiących podstawę nowego uniwersytetu. Zanim jednak to się stało, w 1965 roku powstała w Zielonej Górze pierwsza wyższa uczelnia – Wyższa Szkoła Inżynierska, czym zwieńczony został pierwszy, oparty głównie na społecznej aktywności, okres kształtowania się zielonogórskiego środowiska naukowego. 20 lat wcześniej, gdy do Zielonej Góry zaczęli przybywać pierwsi osiedleńcy, było to niewielkie miasteczko, które przed wojną zamieszkiwało 25 tys. mieszkańców. W roku 1946 miasto stało się siedzibą powiatu w województwie poznańskim, a od 1950 zostało stolicą nowo powstałego województwa zielonogórskiego. Podniesienie Zielonej Góry do rangi miasta wojewódzkiego spowodowało, że obok typowych, pierwszych powojennych problemów związanych z odbudową, a w przypadku Ziem Odzyskanych – integracją z resztą kraju, doszły także nowe potrzeby – budowanie własnego środowiska kadry administracyjnej, tworzenie systemu edukacji odpowiadającego potrzebom regionu i aspiracjom miasta, tworzenie sieci instytucji kultury. W nowym województwie brakowało kadry z wyższym wykształceniem nawet do obsady wyższych stanowisk administracyjnych, nie mówiąc o szkolnictwie czy kulturze. Braki kadrowe odczuwały przemysł i rolnictwo.

Na początku lat 50. XX wieku w Zielonej Górze nie było żadnej instytucji lub organizacji o charakterze naukowym. Co prawda w 1946 i 1947 roku zaczęły pojawiać się pierwsze ekspedycje naukowe prowadzone przez Instytut Zachodni w Poznaniu, którego pracownicy prowadzili także wykłady dla inspektorów szkolnych i działaczy kultury poświęcone historii, geografii i gospodarce Ziem Zachodnich (Ratuś, 1971, s. 31), to jednak działalność ta nie zaspokajała regionalnych potrzeb i ambicji. Roli ośrodka naukowego nie pełniło udostępnione publiczności w 1946 roku dawne *Heimatmuseum*, które w 1950 roku zostało upaństwowione, zakwalifikowane jako Muzeum Regionalne i podporządkowane Muzeum Narodowemu w Poznaniu. Zatrudniało ono jednego pracownika, działało z przerwami, nie miało kadry o wystarczających kwalifikacjach do przygotowania wystaw odpowiadających potrzebom nowej państwowości, a udostępnione ekspozycje nie różniły się prawie wcale od tych z czasów niemieckich (Ciosk, 2002, s. 55–66; 2003, s. 14–15; 2005, s. 6–8). Drugą instytucją, która

mogła pełnić rolę załączka badań naukowych było Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Zielonej Górze, wówczas z siedzibą w Sulechowie, które powstało we wrześniu 1953 roku (Szyłko, 2005, s. 67–73; Borkowska, 2009, s. 84–88).

To właśnie z tych kręgów wychodziły pierwsze w mieście inicjatywy związane z pobudzeniem ruchu naukowego. W 1950 roku z inicjatywy Krystyny Klęsk, kierowniczki Muzeum Państwowego powstał oddział Polskiego Towarzystwa Prehistorycznego w Zielonej Górze. Działalność oddziału, z braku profesjonalnych archeologów, miała charakter popularyzatorski, polegała na organizowaniu odczytów, zakładaniu szkolnych kół archeologii, organizowaniu niewielkich wystaw. Towarzystwo działało do 1957 roku (Malinowski, 1998, s. 179–181), a jego krótkotrwała aktywność, choć nie przyniosła bezpośrednich efektów jeśli chodzi o kształtowanie środowiska naukowego, to skutkowała pewnym intelektualnym poruszeniem, które było nie bez znaczenia dla podobnych późniejszych inicjatyw. Cztery lata po powołaniu oddziału PTP, nowa inicjatywa pojawiła się w kręgu Archiwum Państwowego, choć wynikała z zewnętrznego impulsu. Otóż w 1954 roku ówczesny Sekretarz Generalny Polskiego Towarzystwa Historycznego – Stanisław Herbst wystosował list do dyrektora zielonogórskiego archiwum – Tadeusza Mencła w sprawie powołania oddziału. Jeszcze w tym samym 1954 roku powstał w Zielonej Górze oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego, a jego pierwszym prezesem został T. Mencil. W chwili powstania oddział liczył 28 członków, w tym jedną osobę ze stopniem doktora, 5 archiwistów, 10 nauczycieli i 8 pracowników instytucji kulturalnych ze stopniem magistra oraz 4 osoby z wykształceniem średnim (Iwan, 1980, s. 157). Do grupy członków założycieli należał Władysław Korcz, późniejszy nauczyciel akademicki, który pełnił funkcję wiceprezesa.

W przypadku obu tych inicjatyw nie bez znaczenia był kontekst związany z nadgranicznym położeniem Zielonej Góry i regionu, a ściślej mówiąc z przesunięciem granic Polski na zachód. Był to czas, w którym polskie społeczeństwo przechodziło proces przededefiniowania tradycji historycznych. Szczególne znacznie miało to na ziemiach odzyskanych, gdzie z wyjątkową siłą odczuwane było poszukiwanie historycznych korzeni dla ukształtowanej w 1945 roku Polski. Po II wojnie światowej na tzw. ziemiach odzyskanych doszło do niemal zupełnej wymiany ludności. Dawni mieszkańcy zostali wysiedleni, a ich miejsce zajęli przybysze z ziem wschodnich Rzeczypospolitej. Większość z przybyłych z trudnością przywykała do nowych warunków, z trudem przyzwyczajała się żyć w nowym i obcym kulturowym krajobrazie. Jednym z warunków tego poczucia się „u siebie” było zmierzenie się z dziedzictwem kulturowym tych ziem, rozumianym jako pozostawiony przez dawnych mieszkańców dorobek materialny, mający m.in. wyraz w rozplanowaniu miast i wsi, typie budownictwa mieszkalnego i monumentalnego, ale także krajobrazowe ukształtowanie terenu, na które wpływ mieli tak ludzie, jak i natura; ale także jako tradycje duchowe i spisane dzieje. W tym kontekście największą trudnością było uwikłanie problematyki historycznej

w kontekst polsko-niemieckiego konfliktu i potrzeba historycznej legitymizacji nowej granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej (Mazur, 2001).

Nic więc dziwnego, że pierwsze inicjatywy związane najpierw z amatorskim, a z biegiem czasu profesjonalizującym się, ruchem naukowym dotyczyły badań nad przeszłością, których celem było poszukiwanie historycznych korzeni dla ukształtowanej po 1945 roku Polski. Doszukiwano się ich w monarchii piastowskiej. Za nawiązaniem do tej tradycji silnie przemawiał argument natury geopolitycznej, czyli chęć legitymizacji aktualnego kształtu państwa, pokrywającego się z dawnymi macierzystymi ziemiami piastowskimi, z których zostało ono wyparte przez germański ekspansjonizm. Z tego powodu, w pierwszych dziesięcioleciach powojennych historycy zajmujący się przeszłością Ziem Zachodnich koncentrowali swoją uwagę na dziejach najdawniejszych, wskazując na przynależność tego obszaru do państwa pierwszych Piastów i akcentując związki z Polską w stuleciach następnych. Zielonogórskich historyków do podejmowania takiej problematyki skłaniały nie tylko naukowa polityka władz, ale – wydaje się – w nie mniejszym stopniu naturalna chęć poznania przeszłości tych ziem, przybliżenia – często przemilczanych przez dawniejszą historiografię niemiecką – wątków polskich lub z Polską związanych (Dolański, Osękowski, 2005).

Tu nawet kamienie miały mówić po polsku, a o polskim prawie do tych ziem głosiło wykuwane na pomnikach hasło – „byliśmy, jesteście, będziemy”. Trzeba przy tym wyraźnie powiedzieć, że mimo czasami polityczno-propagandowej motywacji w podejmowaniu tych badań, przyniosły one ważne ustalenia, a polityczny klimat został w znakomitej części wykorzystany dla pogłębionej znajomości historii regionu.

W pierwszych latach tworzenia się naukowego środowiska historycznego w Zielonej Górze dominowała więc problematyka regionalna. W początkowym okresie ukazywały się liczne artykuły popularyzatorskie, początkowo autorstwa Władysława Korcza, a później także Hieronima Szczegóły na łamach „Gazety Zielonogórskiej” i później „Nadodrza”. Zainteresowaniem cieszyły się organizowane przez zielonogórski Oddział PTH i Towarzystwo Wiedzy Powszechnej popularyzatorskie wykłady.

W 1957 roku decyzją Ministerstwa Kultury i Sztuki została podniesiona ranga zielonogórskiego muzeum do Muzeum Okręgowego, nadrzędnego w stosunku do innych placówek muzealnych województwa zielonogórskiego (Dzieżyc, 2008, s. 100). Rozszerzenie jego zadań wiązało się także z prowadzeniem badań naukowych, które w zielonogórskiej placówce zdominowała archeologia. Rozwojowi badań archeologicznych, podobnie jak w przypadku badań historycznych, sprzyjała atmosfera polityczna – przygotowania do obchodów tysiąclecia państwa polskiego, bieżące spory w stosunkach Polska-RFN i odrodzona po 1945 roku z nową siłą dyskusja uczonych polskich z Józefem Kostrzewskim na czele a niemieckimi zwolennikami Gustafa Kossinny, dotycząca etnicznego aspektu pradziejów Pomorza, Śląska i Wielkopolski. W muzeum pracowali już Edward Dąbrowski (Malinowski, 1998, s. 167–170; 2005, s. 271–275; Łaszkiwicz, 2007, s. 7–13; Kurnatowska, 2008, s. 273–274) i Adam

Kołodziejski (Malinowski, 1998, s. 171–173; Marcinkian, 2002, s. 257–260; Garbacz, 2002, s. 260–265) – obaj byli studentami J. Kostrzewskiego, a w zielonogórskim muzeum organizowali Dział Archeologiczny. Była to pierwsza w Zielonej Górze jednostka naukowa, która w zasadzie kontynuowała prowadzone dotąd przez Instytut Historii Kultury Materialnej PAN badania na terenie województwa zielonogórskiego. Koncentrowano się przede wszystkim na problematyce związanej z początkami polskiej państwowości. Poszukiwania prowadzono dwukierunkowo. W ramach pierwszego kierunku E. Dąbrowski kierował badaniem przebiegu procesów osadniczych poprzedzających uformowanie się państwa piastowskiego. W ramach drugiego kierunku – A. Kołodziejski i Bogdan Kres starali się odtworzyć przemiany funkcji systemów obronnych dawnych organizacji plemiennych w związku z ekspansją na zachód państwa Polan i na tym tle organizacji zachodniej granicy państwa polskiego.

Jednocześnie w środowisku zielonogórskim coraz bardziej dojrzewała myśl powołania regionalnej organizacji na rzecz rozwoju i upowszechniania kultury, w pojęciu tym znalazły się także badania naukowe. W 1957 roku powstało Lubuskie Towarzystwo Kultury, w którym rolę liderów odgrywali historycy Wiesław Sauter i W. Korcz oraz archeolog E. Dąbrowski. W 1968 roku, m.in. dzięki staraniom LTK w Zielonej Górze, została powołana Stacja Naukowa PTH, do której zadań należało: inicjowanie i prowadzenie prac naukowo-badawczych z historii regionalnej i dyscyplin pokrewnych, organizacja oraz upowszechnianie wiedzy historycznej ze szczególnym uwzględnieniem problematyki regionalnej, publikowanie wyników prac, współpraca z władzami i towarzystwami regionalnymi, utrzymywanie kontaktów z placówkami naukowymi w kraju, gromadzenie źródeł historycznych i wydawnictw. Powołanie ośrodka było milowym krokiem w kierunku profesjonalizacji badań naukowych. W okresie istnienia stacji w latach 1958–1975 trzech jej pracowników ukończyło prace habilitacyjne i trzech – prace doktorskie.

W kręgu LTK działała już wtedy grupa aktywnych badaczy wywodząca się z pracowników muzeum, stacji PTH oraz środowiska nauczycielskiego. W tym ostatnim dużą aktywnością wykazywali się późniejsi profesorowie i nauczyciele akademicy: Hieronim Szczegóła ze Szprotawy, Marian Eckert z Rzepina i Wojciech Pasterniak z Sulechowa. Z ich udziałem na łamach „Nadodrza” toczyła się dyskusja nad powołaniem „lubuskiego instytutu naukowego”, który prowadziłby badania w zakresie różnych dziedzin wiedzy i koordynował działalność naukową w województwie. W 1962 roku przy LTK powstał Ośrodek Badawczo-Naukowy. Powołanie tej jednostki było istotne ze względu na dominację nauk historycznych, które rozwijały się dzięki Stacji Naukowej PTH. Utworzony przy LTK ośrodek dawał szansę na podobny rozwój także innym dyscyplinom nauki. Jednocześnie znaczący krąg działaczy LTK podnosił, że działalność towarzystwa została zdominowana przez starania o rozwój ruchu naukowego, przy zaniedbaniu podstawowego celu LTK – upowszechniania kultury.

W efekcie, w 1964 roku doszło do wyodrębnienia się Lubuskiego Towarzystwa Naukowego (Dolański, 2012, s. 24).

W całym tym instytucjonalnym rozwoju życia naukowego w Zielonej Górze nie dostrzega się nadgranicznego kontekstu i prób nawiązania kontaktów z podobnymi organizacjami w Niemieckiej Republice Demokratycznej. Geograficzne położenie miało jedynie wpływ na badania prowadzone w zakresie archeologii i historii w opisywanym już wyżej kontekście. Badania te, choć uwikłane w polityczny i ideologiczny kontekst, przyniosły też ważne odkrycia naukowe. Nie można tu nie wspomnieć o ważnych badaniach prowadzonych przez Tadeusza Kozaczewskiego we współpracy z Edwardem Dąbrowskim, Stanisławem Kowalskim i Janem Muszyńskim w Głogowie i Krośnie Odrzańskim (Lubuskie Towarzystwo Naukowe, 1970). Poza tym, to dzięki ich badaniom udało się na nowo datować na czasy panowania Henryka Brodatego zespół ponad 40 kościołów wiejskich, położonych w dzisiejszych powiatach nowosolskim, żagańskim i żarskim, które niemiecka historiografia datowała na przełom XV i XVI wieku (Kowalski, 1999; 1987). Niewątpliwie do najważniejszych opracowań powstałych w zielonogórskim środowisku naukowym we współpracy z ośrodkiem poznającym należy zaliczyć dwutomowe *Studia na początkami i rozplanowaniem miast nad środkową Odrą i Dolną Wartą* pod redakcją Zdzisława Kaczmarczyka i Andrzeja Wędzkiego (Kaczmarczyk, Wędzki, 1967; 1970) oraz studium Hieronima Szczegóły, poświęcone schyłkowi panowania piastowskiego nad środkową Odrą i biografia Jana z Głogowa (Szczegóła, 1967; 1968; 1970).

Powstanie wyższych uczelni otworzyło możliwości nawiązania kontaktów z zagranicznymi szkołami wyższymi. W przypadku Zielonej Góry naturalnym kierunkiem była NRD. W przypadku WSI pierwsze kontakty zagraniczne nawiązano z Politechniką w Karl-Marx-Stadt (obecnie Chemnitz), ale nie miały one większego wpływu ani na rozwój badań naukowych, ani na proces kształcenia, bo ich rezultatem była coroczna wymiana wczasowa i sporadyczne kontakty naukowe. Po kilku latach współpraca ta wygasła (Samujłło, Politowicz, 1990, s. 23). Okres ożywionych kontaktów z zagranicą w tej uczelni przypadła na lata 1973–1980, kiedy to podpisano kilka umów o współpracy, w tym najliczniej reprezentowane były uczelnie z NRD: Politechnika w Illmenau, Wyższa Szkoła Budownictwa i Architektury w Weimarze i Wyższa Szkoła Techniczna w Cottbus. Największy wpływ na rozwój środowiska naukowego w zielonogórskiej WSI miała współpraca z Illmenau. Do 1990 roku około 20 osób przebywało tam na stażach doktoranckich i habilitacyjnych, kilkanaście uzyskało stopnie naukowe doktora lub doktora habilitowanego. Odbывała się bezdewizowa wymiana praktyk studenckich, w końcu lat 90. XX wieku kilku studentów w ramach tzw. studiów przemiennych ukończyło rok dyplomowy w partnerskiej uczelni. Rozwijały się także wspólne badania i organizowano konferencje naukowe (Samujłło, Politowicz, 1990, s. 24–25). Współpraca z pozostałymi uczelniami ograniczała się do organizacji praktyk studenckich i sporadycznej wymiany naukowej.

Dla powstałej w 1971 roku Wyższej Szkoły Nauczycielskiej, od 1972 roku Wyższej Szkoły Pedagogicznej rozwój kontaktów międzynarodowych rozpoczął się także od NRD. Pierwszą umowę o współpracy naukowej podpisano w 1974 roku z Wyższą Szkołą Pedagogiczną w Poczdamie, niemal równolegle zawarto porozumienie z Wydziałem Kształcenia Politechnicznego Uniwersytetu w Halle i nieco później rozszerzono współpracę o Wyższą Szkołę Pedagogiczną w Dreźnie i Instytut Kształcenia Nauczycieli Serbołużyckich w Budziszynie. Nawiązywano też kontakty z uczelniami w Czechosłowacji, ZSRR i na Węgrzech, ale uczelnie niemieckie stanowiły najliczniejszą grupę partnerów WSP, a współpraca z nimi była najbardziej intensywna. Rozwijala się ona na podstawie wymiany pracowników naukowo-dydaktycznych i studentów, wymiany publikacji naukowych, organizację wspólnych konferencji naukowych (Wąsicki, 1983, s. 31). Niemal w każdym wydawanym w latach 1975–1990 „Informatorze Wyższej Szkoły Pedagogicznej” donoszono o jakiś przedsięwzięciach organizowanych z niemieckimi uczelniami, najczęściej poczdamską, przyjazdach lub wyjazdach nauczycieli akademickich i studentów w ramach partnerskich umów. Rektorzy WSP i niemieckich uczelni gościli się wzajemnie podczas akademickich uroczystości (Informator, 1975–1990).

Te instytucjonalne kontakty zostały przerwane w latach transformacji ustrojowej w Polsce, głównie jednak w związku ze zjednoczeniem Niemiec i w zasadzie pełną wymianą kadry akademickiej w poenerdowskich uczelniach. W zasadzie po 1990 roku trzeba było na nowo nawiązywać kontakty, które już w coraz mniejszym stopniu oparte były na dwustronnych umowach i bezdewizowej wymianie, a w coraz większym stopniu na pozyskiwaniu środków na realizację konkretnych projektów w ramach funduszy Unii Europejskiej. W tym kontekście nowego wymiaru nabrały kontakty z Brandenburskim Uniwersytetem Technicznym w Cottbus, z którym odbywała się, i odbywa, stała i regularna współpraca oparta na środkach UE, ale też z Uniwersytetem w Poczdamie, we współpracy z którym zostało przeprowadzonych kilka projektów. Po 1990 roku otworzyły się możliwości nawiązania kontaktów uczelniami w Niemczech Zachodnich. W tym zakresie szczególnie ożywiona współpraca była prowadzona w WSP z Uniwersytetem w Vechcie, a na Politechnice Zielonogórskiej z Wyższą Szkołą Zawodową w Giessen-Friedeberg, która jest kontynuowana na Uniwersytecie Zielonogórskim, a obejmuje przede wszystkim zintegrowane studia polsko-niemieckie dające możliwość uzyskania podwójnych dyplomów absolwentom obu uczelni (Pieczyński, 2007; Dolański, 2012, s. 195).

Konsekwencje przemian politycznych i społecznych po obu stronach granicy zaczęły pojawiać się także w dyskusjach o przyszłości środowiska akademickiego w Zielonej Górze. Pewien niepokój budziło przekształcenie uczelni w Dreźnie, Cottbus i Poczdamie w przymiotnikowe lub bezprzymiotnikowe uniwersytety oraz powstanie we Frankfurcie nad Odrą Uniwersytetu Viadrina. W tym kontekście przy równoważnych uprawnieniach do prowadzenia kształcenia, a także nadawania stopni

naukowych (w latach 90. XX w. obie uczelnie szybko uzyskiwały uprawnienia w tym zakresie) z obawą postrzegano niesymetryczność nazw. Przejawiało się to używaniem w kontaktach międzynarodowych w przypadku Politechniki Zielonogórskiej pisanej po niemiecku lub angielsku nazwy Uniwersytet Techniczny, a w przypadku WSP – Uniwersytet Pedagogiczny. Trzeba sobie jednak jasno powiedzieć, że nie był to ważący argument w drodze obu uczelni do połączenia i powstania Uniwersytetu Zielonogórskiego.

Przemiany polityczne związane z aspiracjami Polski do przystąpienia do Unii Europejskiej i zjednoczeniem Niemiec nadały zupełnie nową perspektywę w badaniach naukowych, zwłaszcza dla historyków i socjologów, a granica na Odrze i Nysie zyskała nowe znaczenie. Przeszłość i współczesność regionu zaczęto postrzegać w kategoriach pograniczności i transgraniczności.

Od 1996 roku organizowany jest przez Instytut Socjologii, pod patronatem Lubuskiego Towarzystwa Naukowego oraz Polskiego Towarzystwa Socjologicznego oddział w Zielonej Górze, cykl konferencji „Transgraniczność w perspektywie socjologicznej”. Efektem konferencji jest seria wydawnicza, której przedmiotem są takie kwestie, jak uwarunkowania społeczno-kulturowe, instytucjonalno-organizacyjny obszar transgraniczności, procesy edukacyjne, problemy organizacji i dezorganizacji życia społecznego, odmienne perspektywy poznawcze w pograniczu, w końcu problemy teoretyczne i metodologiczne (Dolański, 2012, s. 246). Problem transgraniczności pojawia się też w badaniach pedagogów. Dotyczy to takich problemów jak profilaktyka, diagnostyka i leczenie HIV/AIDS oraz chorób przenoszonych drogą płciową w regionach nadgranicznych; innowacji społeczno-wychowawczych, wspieranie rodzicielstwa i walki z wykluczeniem czy edukacji w kontekście polsko-niemieckiego sąsiedztwa (Dolański, 2016, s. 214).

Głębokim przewartościowaniem uległy badania historyków. Zabytki kultury materialnej przestały już tylko dowodzić piastowskości tych ziem, lecz zaczęły świadczyć o ich wielokulturowości. Zaczęto pełniej ukazywać niemiecką przeszłość tych ziem, analizować procesy przenikania się kultur, wpływów gospodarczych i politycznych w regionie, który z historycznego punktu widzenia jest miejscem splatania się różnorodnych granic – m.in. politycznych, językowych, religijnych, artystycznych. Ten sposób patrzenia na przeszłość stał się ważnym czynnikiem przekształcającym świadomość regionalną na ziemiach odzyskanych i był istotnym głosem w dyskusji toczonej między polskimi i niemieckimi historykami, dotyczącej trudnych i jednostronnie przemilczanych momentów we wspólnej przeszłości. W tym kontekście nowe światło rzucone zostało na pierwsze lata zasiedlania Ziemi Zachodnich przez Polaków i tworzenia się nowej polskiej administracji. Pojawiać zaczęły się prace, które nie tylko ukazywały niemiecką przeszłość, ale ich autorzy koncentrowali swe wysiłki na poszukiwaniu przykładów dobrego współżycia Polaków i Niemców w dawnych czasach. Jednym z pierwszych efektów nowego spojrzenia na przeszłość ziem Środkowego Nadodrza

był zredagowany przez Kazimierza Bartkiewicza (1996), wybór wypisów do historii regionalnej oraz dwa słowniki biograficzne opracowane pod kierunkiem K. Bartkiewicza (1998) i Hieronima Szczegóły (1996; 1999), które uwzględniły w szerokim zakresie nazwiska wybitnych postaci z kręgu kultury niemieckiej. We wstępie do jednej z tych prac K. Bartkiewicz pisał:

Ci, którzy dokonali wyboru i opracowania przedstawionych tu źródeł, nie koncentrują jakiś szczególnych historycznych idei, orientacji, działań i nie rozpatrują ich pod jakimś szczególnym kątem widzenia. Nie jest to łatwe, zwłaszcza w sytuacji, gdy – jak w przypadku ziem nadodrzańskich – przedmiotem uwagi są obszary uwikłane w dzieje i wzajemne stosunki dwu sąsiadujących ze sobą narodów – polskiego i niemieckiego. Istnieje jednakże obecnie (po 1989 r.) wyraźna potrzeba i – jak się wydaje – realna szansa wyzbycia się po obu stronach narodowo-prestiżowego podejścia w patrzeniu na dzieje i wejścia na drogę ich pojmowania i oceniania możliwie według jednej naukowej miary (Bartkiewicz, 1996, s. 4–5).

Nadgraniczne położenie Zielonej Góry ma istotny wpływ na rozwój i kierunki podejmowanych badań, początkowo głównie w zakresie archeologii i historii, ale nie w perspektywie sąsiedztwa z Niemiecką Republiką Demokratyczną, lecz w związku z potrzebą legitymizacji kształtu państwa po 1945 roku, pokrywającego się z dawnymi macierzystymi ziemiami piastowskimi, z których zostało ono wyparte przez germański ekspansjonizm. Wyraźnie uwidoczniło się to w badaniach historyków i socjologów, ale także przedstawicieli innych dyscyplin naukowych w odniesieniu do takich problemów jak profilaktyka, diagnostyka i leczenie HIV/AIDS oraz chorób przenoszonych drogą płciową w regionach nadgranicznych; innowacji społeczno-wychowawczych, wspierania rodzicielstwa i walki z wykluczeniem czy edukacji w kontekście polsko-niemieckiego sąsiedztwa.

Nadgraniczne położenie Zielonej Góry odgrywało też pewną rolę w kierunkach nawiązywania instytucjonalnej współpracy naukowej działających w mieście uczelni wyższych, dla których najbliższymi i naturalnymi partnerami w czasach PRL były uczelnie z NRD, zwłaszcza z pasa nadgranicznego: z Drezna, Chociebuża i Poczdamu, ale też uczelnie położone w głębi Niemiec wschodnich. Współpraca ta została w większości przerwana w związku z niemal pełną wymianą kadry akademickiej w zjednoczonych Niemczech i ponownie nawiązana dzięki współpracy regionalnej związanej z wykorzystaniem środków akcesyjnych do Unii Europejskiej, w ramach nadgranicznych programów współpracy.

Bibliografia

- Bartkiewicz, K. (red.) (1996). *Źródła i materiały do dziejów Środkowego Nadodrza*. Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Naukowe.
- Bartkiewicz, K. (red.) (1998). *Ludzie Środkowego Nadodrza. Wybrane szkice biograficzne*. Zielona Góra: Verbum.
- Borkowska, A. (2009). Gromadzenie i przechowywanie zasobu w Archiwum Państwowym w Zielonej Górze w latach 1953–2003. W: T. Dzwonkowski (red.), *Polsko-niemieckie dziedzictwo archiwalne źródłem do badań nad regionem lubuskim* (s. 81–106). Zielona Góra: Stowarzyszenie Archiwistów Polskich.
- Ciosk, A. (2002). Sytuacja Muzeum w Zielonej Górze po II wojnie światowej (1945–1948). *Studia Zielonogórskie*, 8, 55–66.
- Ciosk, A. (2003). Historia Muzeum w Zielonej Górze. *Museion*, 13–14, 14–15.
- Ciosk, A. (2005). Historia Muzeum w Zielonej Górze. *Museion*, 16, 6–8.
- Dolański, D. (2012). *Zielonogórska droga do uniwersytetu*. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Dolański, D. (2016). *Pierwszy kwadrans. Piętnaście lat Uniwersytetu Zielonogórskiego*. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Dolański, D., Osekowski, C. (2005). Dorobek i główne kierunki badań historycznych w Zielonej Górze (1945–2005). W: D. Dolański (red.), *50 lat Polskiego Towarzystwa Historycznego w Zielonej Górze* (s. 21–36). Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Dzieżyc, L. (2008). Rozwój muzealnictwa na Środkowym Nadodrzu w latach 1945–2000. W: P. Bartkowiak, D. Kotlarek (red.), *Kultura i społeczeństwo na Środkowym Nadodrzu w XIX i XX wieku* (s. 95–111). Zielona Góra: Pro Libris.
- Garbacz, K. (2002). Dr Adam Kołodziejski (1932–2002). *Studia Zielonogórskie*, 8, 261–268. *Informator. Wyższa Szkoła Pedagogicznej w Zielonej Górze* (1975–1990).
- Iwan, J. (1980). Polskie Towarzystwo Historyczne w Zielonej Górze (1954–1979). *Przeгляд Lubuski*, 1–2, 157–163.
- Kaczmarczyk, Z. Wędzki, A. (1967). *Studia nad początkami i rozplanowaniem miast nad środkową Odrą i Dolną Wartą*. T. 1. Zielona Góra: PWN.
- Kaczmarczyk, Z. Wędzki, A. (1970). *Studia nad początkami i rozplanowaniem miast nad środkową Odrą i Dolną Wartą*. T. 2. Zielona Góra: PWN.
- Kowalski, S. (1999). Trzynastowieczna architektura północnej części Śląska i wschodnich Łużyc w świetle badań po 1945 roku. W: M. Eckert (red.), *Przeszłość i teraźniejszość pogranicza lubuskiego*. *Rocznik Lubuski*, 25, 85–100.
- Kowalski, T. (1987). *Zabytki województwa zielonogórskiego*. Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Naukowe.

- Kowalski, T. (red.) (1970). *Ze studiów nad średniowiecznym Głogowem i Krosnem*. T. 7, nr 3. Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Naukowe.
- Kurnatowska, Z. (2008). Edward Dąbrowski (1921–2007). *Slavia Antiqua*, 49, 273–274.
- Łaszkiwicz, T. (2007). Edward Dąbrowski (1921–2007) – badacz najdawniejszej przeszłości Ziemi Międzyrzeckiej. W: B. Mykietów, M. Tureczek (red.), *Ziemia Międzyrzeczka w przeszłości* (s. 7–13). Międzyrzecz-Zielona Góra: Księgarnia Akademicka.
- Malinowski, T. (1998). Adam Kołodziejski. W: T. Malinowski (red.), *Archeologia zielonogórska u schyłku XX wieku, Rocznik Lubuski*, t. 24, cz. 1.
- Malinowski, T. (1998). Edward Dąbrowski. W: T. Malinowski (red.), *Archeologia zielonogórska u schyłku XX wieku, Rocznik Lubuski*, t. 24, cz. 1.
- Malinowski, T. (1998). Polskie Towarzystwo Prehistoryczne (Polskie Towarzystwo Archeologiczne) – oddział zielonogórski. W: T. Malinowski (red.), *Archeologia zielonogórska u schyłku XX wieku, Rocznik Lubuski*, t. 24, cz. 1.
- Malinowski, T. (2005). Edward Dąbrowski – nestor zielonogórskich archeologów. *Studia Zielonogórskie*, 11, 271–272.
- Marcinkian, A. (2002). Doktor Adam Kołodziejski (1932–2002). *Studia Zielonogórskie*, 8, 257–260.
- Mazur, Z. (2001). *O adaptacji niemieckiego dziedzictwa kulturowego na Ziemiach Zachodnich i Północnych*. Poznań: Instytut Zachodni.
- Pieczynski, K. (red.) (2007). Historia i stan obecny wydziału. W: *40 lat Wydział Elektroniki, Informatyki i Telekomunikacji 1967–2007*. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Ratuś, B. (1971). *Kształcenie i rozwój kadr oświatowo-kulturalnych na Ziemi Lubuskiej w latach 1945–1965*. Poznań: UAM.
- Samujłło, H., Politowicz, A. (1990). *Wyższa Szkoła Inżynierska w Zielonej Górze 1965–1990*. Zielona Góra: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Inżynierskiej 1990.
- Szczegóła, H. (1967). *Jan Głogowczyk*. Katowice: Wydawnictwo Śląsk.
- Szczegóła, H. (1968). *Koniec panowania piastowskiego nad środkową Odrą*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Szczegóła, H. (1970). Z dziejów księstwa głogowskiego w wiekach średnich. W: *Ze studiów nad średniowiecznym Głogowem i Krosnem* (s. 129–149). Zielona Góra: Prace Lubuskiego Towarzystwa Naukowego.
- Szczegóła, H. (red.) (1996). *Znani zielonogórzanie*. T. 1. Zielona Góra: Verbum.
- Szczegóła, H. (red.) (1999). *Znani zielonogórzanie*. T. 2. Zielona Góra: Verbum.
- Szylko, M. (2005). Tadeusz Mencil (1912–1987). W: D. Dolański (red.), *50 lat Polskiego Towarzystwa Historycznego w Zielonej Górze* (s. 67–74). Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.

Wąsicki, J. (1983). Zarys rozwoju nauki i kształcenia nauczycieli na Ziemi Lubuskiej. W: K. Bartkiewicz (red.), *Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Zielonej Górze 1971–1981* (s. 5–38). Zielona Góra: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.

Streszczenie

Badaniami objęto okres po 1945 roku do początków XXI wieku obejmujący społeczne początki i proces kształtowania się w Zielonej Górze środowiska naukowego związanego z działalnością społecznego ruchu naukowego, którego konsekwencją było założenie dwóch uczelni – technicznej i humanistycznej, które w 2001 roku utworzyły Uniwersytet Zielonogórski. Zadaniem badań była odpowiedź na pytanie czy i w jakim stopniu nadgraniczne położenie regionu i Zielonej Góry miało wpływ na kształtowanie się zielonogórskiego środowiska akademickiego. Nadgraniczne położenie Zielonej Góry wywarło istotny wpływ na rozwój i kierunki podejmowanych badań, początkowo głównie w zakresie archeologii i historii, a później w naukach społecznych, zwłaszcza w pedagogice i socjologii, głównie po 1989 roku. Nadgraniczność stanowiła też o tym, że pierwsze, a w miarę rozwoju środowiska akademickiego, najintensywniejsze kontakty międzynarodowe rozwijane były z uczelniami NRD, a po zjednoczeniu – z całych Niemiec.

Słowa kluczowe: Zielona Góra, badania naukowe, uczelnie wyższe, współpraca międzynarodowa